

APROXIMACIÓ ALS NUCLIS DESPOBLATS DE CERDANYA

Resum

Aquest treball sorgeix del buidatge de diferents fonts documentals així com de recórrer el territori de Cerdanya, Baridà i de la comarca veïna del Capcir, la qual cosa ha permès identificar i elaborar un llistat de nuclis i llogarets que actualment estan desapareguts o despoblats.

La nostra proposta de treball és descriure les característiques i estat de conservació d'aquests despoblats o nuclis abandonats, elaborar una primera classificació tipològica i plantejar possibles hipòtesis sobre les causes i el moment d'abandó. Ens hem centrat en aquells que han estat localitzats en el territori, o dels que s'ha obtingut informació aproximada i concreta sobre la seva ubicació en la documentació o per transmissió oral. No obstant això, no hem obviat aquells dels quals, malgrat aparèixer en la documentació, no hem pogut obtenir cap constància física ni referencial de localització.

Volem concretar que aquesta comunicació no pretén ser un treball aprofundit d'investigació, sinó un plantejament inicial per a futures línies de recerca.

Paraules clau: nuclis abandonats, nuclis despoblats, Cerdanya, Capcir, Baridà.

Oriol Mercadal Fernàndez (†)

Arqueòleg. Director del Museu Cerdà de Puigcerdà

Sara Aliaga Rodrigo

Arqueòloga. Tècnica de cultura del Consell Comarcal de la Cerdanya

Martí Solé Irla

Grup de Recerca de Cerdanya

Abstract: *Introduction to depopulated settlements in the Cerdanya area*

This paper is the result of the thorough examination of several archival sources as well as on the field research by visiting the areas of Cerdanya, Baridà and the neighboring Capcir county, which has allowed us to identify and to make a list of those population centers and small villages that are at present abandoned or gone.

The aim of our work is to describe the features and state of preservation of these abandoned villages; to draw up a first typological classification and to formulate a hypothesis on the reasons and the time of their abandonment. We have focused on those

villages located in this area, and on those on which we were able to find either approximate or specific information about their location. Nevertheless, we have not obviated those for which we were unable to find any physical or referential record of their location, despite appearing on the archives.

We want to specify that this paper does not pretend to be an exhaustive piece of research work, but a starting point for future lines of research.

Key words: abandoned, small villages gone, Cerdanya, Capcir, Baridà.

Aquest treball sorgeix de la identificació en diferents fonts documentals de nuclis i llogarets de la Cerdanya, el Capcir i el Baridà, alguns dels quals, actualment, estan desapareguts, abandonats o despoblats. Moltes referències han estat localitzades mercès a altres recerques històriques de diferent índole, que han contribuït a construir un llistat, a partir del qual s'ha dut a terme la recerca sobre el terreny per tal de localitzar-los. En algun cas excepcional la recerca i troballa va portar a poder realitzar una excavació arqueològica, com és el cas de Vilavedra¹ a la Vall de l'Inglà (Bellver de Cerdanya).

Evidentment, s'ha fet molta feina, però en queda molta per fer. L'article se centrarà en aquells nuclis que han estat localitzats en el territori, o dels quals s'han obtingut informacions aproximades i concretes sobre la ubicació. Aquells nuclis que apareixen en la documentació, però dels quals no hem trobat referències clares i precises que ens hagin permès situar-los geogràficament, els hem inclòs en el grup de «no localitzats» a l'espera de poder dur a terme un futur treball de prospecció en el territori.

Hem dissenyat una tipologia per tal de classificar els diferents nuclis abandonats segons les seves característiques i estat de conservació, per tal de facilitar la recerca, plantejar possibles hipòtesis sobre les causes i el moment d'abandó i intuir el procés temporal de degradació d'aquests. En resum, concretar què tenim i com està.

No cal dir que contemplem la Cerdanya sense frontera, així com el Baridà (actualment partit entre les comarques de l'Alt Urgell i la Cerdanya) i la comarca del Capcir (avui sota administració francesa), perquè van pertànyer al comtat de Cerdanya durant un llarg període de la seva història.

Volem compartir aquest article amb el company i amic Oriol Mercadal (1963-2017) —i també dedicar-l'hi—, que inicià la recerca documental i geogràfica dels nuclis despoblats i abandonats del nostre territori. La seva llarga i laboriosa tasca ha estat la base imprescindible per poder plantejar i elaborar aquest treball.

El fenomen del despoblament a Cerdanya

És important a l'hora d'abordar aquest tema diferenciar entre pobles o nuclis abandonats i despoblats. Entendríem per abandonats aquells en els quals han desaparegut els seus habitants i, per tant, tenim una nul·la ocupació de les cases; i per despoblats aquells amb un nombre escàs d'habitants amb una anualitat d'ocupació completa i la major part de les cases tancades totalment al llarg de l'any o amb una ocupació mínima. En uns i altres es produeix inevitablement el deteriorament dels edificis no ocupats, de l'entorn (carrers, horts, fonts, camins, prats, etc.) per la manca de manteniment i per la desaparició dels usos i necessitats.

A Cerdanya, la majoria dels nuclis avui desapareguts ho foren entre els segles XIV i XVII o, a més estirar, al segle XIX.

*Niula (Ger) el 1999, el poble antic deshabitat el 1970.
(Foto: Oriol Mercadal)*

De pobles abandonats en dècades recents n'hi ha ben pocs, a diferència d'altres contrades pirinenques. No obstant això, en tenim alguns exemples, com són Niula (Ger), Montmalús (Ger), Canals (Riu de Cerdanya) i Farreres (Urús), abandonats entre els anys cinquanta i els seixanta del segle XX. Sí que hi ha, però, nuclis despoblats. L'any 1989² hi havia un important nombre de nuclis cerdans considerats despoblats o en risc de despoblament per no arri-

bar al mínim d'habitants permanents. En aquell moment, poc després de l'obertura del Túnel del Cadí, encara no eren paleses les conseqüències d'aquesta infraestructura per al territori. Tot just començava el *boom* de les segones residències que portà a la «recuperació» de molts d'aquests nuclis en risc de despoblament, despoblats o abandonats. Malauradament, la «reurbanització» d'aquests nuclis no ha comportat necessàriament la recuperació de la població, amb una ocupació anual completa, ni la de l'entorn amb una tornada dels usos, el manteniment de camins, horts, prats, etc. Ben el contrari, la «recuperació» ha estat només del lloc i del nom; en molts casos no s'han reconstruït els vells edificis (la qual cosa suposaria una recuperació del patrimoni arquitectònic), ni s'han respectat els materials constructius locals que identificaven els nuclis segons la zona de Cerdanya (cobertes de llosa o teula i parets de pedra calcària, esquist o granit). En aquests nuclis «recuperats», els canvis urbanístics són tan importants que es fa difícil identificar l'antiga estructura del nucli. Els entorns, tanmateix, es poden veure afectats per noves pràctiques (la major part de lleure) que res tenen a veure amb els usos tradicionals, els quals, en molts casos, són contraris als gustos dels nous habitants.

Per tant, molts dels nuclis en risc de despoblament als anys noranta ho segueixen estant avui, malgrat les aparences. Senzillament, han passat a ser urbanitzacions buides, amb una població estacional.

*Niula (Ger) el 2019.
(Foto: Sara Aliaga)*

Causes històriques que afavoriren el despoblament

Pel que fa als moments històrics en què es va produir la desaparició i despoblament d'una bona part dels nuclis o llogarets de la comarca, podríem identificar dues etapes: la primera des de mitjans del segle XIV fins a principis del segle XVII; la segona durant el segle XX.

La gran crisi que s'inicià a mitjans del segle XIV a Catalunya i Europa, i de la qual no es va escapar la Cerdanya, va venir motivada per desastres naturals, que provocaren males collites, per enfrontaments bèl·lics i per la Pesta Negra.

La pesta va arribar a Catalunya la primavera del 1348 amb una propagació vertiginosa que eliminaria tres quartes parts dels habitants de Catalunya. Malgrat no ser l'única epidèmia, sí que va ser una de les més mortíferes, i va provocar una crisi demogràfica que tindria unes repercussions econòmiques i socials que no es van superar fins passat més d'un segle.

En el món rural, aquells que van sobreviure a l'epidèmia van marxar cap a les ciutats, on l'alta mortalitat va provocar una important demanda de mà d'obra i que es paguessin bons salaris. Contràriament, la població que es va quedar al camp va haver de suportar unes condicions meteorològiques adverses que afectaren el bestiar i les collites, així com l'enduriment dels drets i privilegis dels senyors feudals. A la Cerdanya de finals del segle XIV i principis del segle XV, l'emigració cap a les ciutats i les viles (com Puigcerdà), on les prerrogatives i les ordenances reials afavorien l'alliberament progressiu de la població de les obligacions servils, va ser tan devastadora com la pesta.

A aquest panorama s'afegirien les guerres entre Pere el Cerimoniós i Pere el Cruel de Castella (1356-1369) i la guerra civil catalana, a mitjans del segle XV, entre l'oligarquia catalana (aixoplugada per la Generalitat) i el rei Joan II, qui volia controlar la noblesa independent i va trobar el suport dels pagesos de remença, que lluitaven per una reforma agrària que donés la terra a qui la treballava com a homes lliures.

A la lleu recuperació econòmica de finals del segle XV amb l'arribada de població procedent del nord del Pirineu, li segueix un segle XVI que es caracteritzarà per un altre fenomen d'inestabilitat social com el bandolerisme, del qual la comarca va ser un dels focus principals i que acabaria de facilitar la concentració de la població dispersa en masos cap a nuclis defensables. L'enfrontament entre la família Banyuls, senyors de Nyer, al Conflent, i la família Cadell, senyors d'Arsèguel, al Baridà, va sobrepassar el territori per acabar sacsejant tot Catalunya.

Així, podem definir clarament que entre mitjans del segle XIV i principis del segle XVII es produïren la major part d'abandonaments de nuclis i llogarets de Cerdanya.

Contràriament del que es podria pensar, la divisió del territori amb motiu del tractat dels Pirineus, signat el 1659, no va suposar un trasbals poblacional que afavorís el despoblament, com tampoc ho fou la inestabilitat política posterior. Un important document per conèixer els nuclis existents a mitjans del segle XVII és el tractat firmat a Llívia el 12 de novembre de 1660.³ En aquest es relacionen els trenta-tres pobles de Cerdanya que passen sota domini de la corona del rei de França, entre els quals trobem Palmanill i el Vilar d'Ovansa, avui desapareguts.

El darrer moment històric que ha produït un important despoblament del Pirineu, del qual no s'ha escapat ni la Cerdanya ni el Baridà ha estat el segle XX. Durant aquest període el

Capcir es troba dintre de les sinergies polítiques, socials i econòmiques de l'Estat francès.

Curiosament, les millores de les infraestructures en el territori (carreteres, camins, llum, telèfon, etc.), així com els avenços tècnics (maquinària agrícola, vehicles...), sembla que no van arribar a temps d'evitar el despoblament fins a l'abandonament total de nuclis com Farreres, Canals, Niula, Montmalús. D'aquests nuclis tenim encara el testimoni dels seus darrers ocupants, els quals ens parlen d'una vida basada en la família i en una economia autosuficient, on els desplaçaments cap als nuclis més grans (Riu o Urús en el cas de Canals i Ferreres, i Ger en el de Montmalús i Niula) eren planificats. L'escola, el metge, els casaments, noves professions, porten a un degoteig que buidarà aquests nuclis de població, i quedarà la gent gran fins que aquests també acabaran marxant. Serà llavors que millores en els accessos (camins) i en la mobilitat (vehicles i tractors) facilitaran l'accés a aquests nuclis sense necessitat de viure-hi. La qual cosa ha portat al següent fenomen, que ja hem comentat al principi d'aquest article, la «recuperació» o «reocupació» amb la construcció d'infraestructures (carreteres, llum, aigua, clavegueram), que malauradament no implicarà, en la major part dels casos, l'arribada de població estable, sinó de població estacional.

Així, si comparem avui el panorama de despoblament de Cerdanya amb el de 1989,² podem dir que alguns dels nuclis que llavors es consideraven despoblats o abandonats avui no ho són:

Bellver de Cerdanya: Beders, Cortàs, Éller, Ordèn, Pedra, Talltendre, Vilella; Das: Tartera; Fontanals de Cerdanya: les Pereres, Soriguerola; Ger: Niula; Llúvia: Cereja; Meranges: Gírul; Prullans: Ardòvol.

Nuclis documentats des de l'alta edat mitjana fins a finals del segle xx

Seguidament presentem el recull dels nuclis documentats a la Cerdanya, el Capcir i el Baridà avui desapareguts. Els hem classificat dins dels municipis actuals.

Alp: *Coma d'Ovella (villa), Ovella (parròquia, podium, casas, quera), Sagramorta/Segramorta (parròquia, villa), Saltèguet (parròquia, villarium).*

Angles, els: *les Iglesietes (possiblement antic nucli dels Angles?), Vallserra/Vallsera.*

Angostrina: *Envalls.*

Aristot: *Torrents (parròquia).*

Bellver de Cerdanya: *Anes (parròquia), Cardils/Narvils, Codina, Corts, Grassantul (mas), Navascort/Lavascort, Salguera/Envalls (mas, molí, vilar), Sobirons, Vidrola, Vilavedra (parròquia, villa), Nèfol.*

Bolvir: *Pla dels Casalons (possiblement el Castellot?), Sant Climent del Soler/el Soler (par-*

ròquia, mas), *Sant Grau de Talltorta* i *Santa Fe de Talltorta* (probablement era l'església del que ara coneixem per Talltorta).

Das: *Vencilles (parròquia)*.

El Pont de Bar: *Barguja (parròquia)*.

Enveig: *Llorà/Llaura (vilar)*; *Ses Cases (vilar)* possiblement l'actual Mas Franco.

Estavar: *Callastre (vilar)*.

Font-rabiosa: *Galba*.

Formiguera: *Caselles*.

Ger: *Altejó/el Tejó, Niula, Montmalús*.

Isòvol: *Alf (parròquia)*, actual mas del Ravellat (All).

Lles de Cerdanya: *Ambret/Embret, la Llosa, Sallent*.

Llívia: Nucli antic i parròquia de Santa Maria a dalt del turó.

Llo: *Els Torrents (masos)*, *Sant Feliu (castell i vilatge)*.

Matamala: *Conangle/Conangles, Creu*.

Montellà i Martinet: *Aragall, Escàs, Esconsa, les Valls, Pegueroles, Roca de Villec (vilatge i castell)*, *Tronjó, Valljoan*.

Montlluís: *el Vilar d'Ovansa*.

Prats: *Saig (villa)*.

Prullans: *Avol (parròquia)*.

Puigcerdà: *Pallerols de Dalt, Pallerols de Baix*.

Puigbalador: *Carramat/ Querramat*.

Queixans/Fontanals de Cerdanya: *Canals (mas)*.

Real: *els Anglars (parròquia)*, *el Puig*.

Riu de Cerdanya: *Canals*.

Sallagosa: *Ans (villa, parròquia)*, *Croells, l'Espona*.

Santa Llocaia: *Set/coma de Set/les Comes (villa)*, *Vallsadolla (vilar)*.

Targasona: *Palmanill (vilar)*, *Pardinella (mas)*, *Vilalta (parròquia)*.

La Tor de Querol: *Sant Pere de Sedret, Llinars (villa)*, *Salit, Santa Eulària/Santa Eulàlia* (possiblement la Vinyola/Enveig).

Urús: *Farreres, Vilagrau/Puigfrondí*.

Vallsabollera: *Corbera*.

D'aquests no tenim localitzats, bé per manca de referències o de prospecció sobre el terreny, els següents nuclis que apareixen, molts cops esporàdicament, en la documentació escrita: *Aragall* (Montellà); *Canals* (Queixans); *Caselles* (Formiguera); *Codina* (Bellver); *Corbera* (Vallsabollera); *Croells* (Sallagosa); *els Anglars* (Real); *el Puig* (Real); *els Torrents* (Llo); *Galba* (Font-rabiosa); *Grassantul* (Bellver); *l'Espona* (Sallagosa); *les Valls* (Montellà); *Llinars* (la Tor de Querol); *Pardinella* (Targassona); *Pla dels Casalons* (Bolvir); *Querramat* (Puigbalador); *Salguera/Envalls* (Bellver); *Sallent* (Lles de Cerdanya); *Sant Grau* (Talltorta); *Santa Fe* (Talltorta); *Set/coma de Set/Les Comes* (Santa Llocaia); *Torrents* (Aristot); *Tronjó* (Montellà); *Valljoan* (Montellà); *Vallsadolla* (Santa Llocaia).

Tipologia dels nuclis abandonats localitzats

Aquesta proposta de tipologia està plantejada d'acord amb les restes conservades dels nuclis, per tal d'agrupar-los segons les seves característiques, tot seguint un criteri arqueològic que, així mateix, ens permet diferenciar entre murs i parets segons l'alçada conservada.

A - Nucli dels quals no queda cap resta visible.

Ans (Sallagosa): sabem per la documentació la situació a prop de Gorguja.

Conangle/Conangles (Matamala): la documentació la situa sota l'embassament actual de Matamala.

Ferreres (Urús): va ser destruït completament el 1982 amb la construcció del Túnel del Cadí.

Llívia: el nucli antic, a dalt del turó del castell, estaria dins del recinte jussà.

Llorà/Llaura (Enveig/Ur): es coneix la situació per la toponímia.

Pallerols de Dalt (*Baixada de Bourg-Madame, Puigcerdà*), *Pallerols de Baix* (*Sant Marc, Puigcerdà*): es coneix la situació per la documentació escrita.

Sant Climent del Soler/el Soler (Talltorta): es coneix la situació per la documentació i per la toponímia.

Saig (Prats): tenim referències documentals de la seva situació en el coll al qual va donar nom.

Santa Eulàlia (Enveig/la Tor de Querol): es conserva el topònim.

Vencilles (Sanavastre): apareix a la documentació i es coneix el seu emplaçament aproximat per referències orals.

Lloc on estaria localitzat el Soler o Sant Climent del Soler (Talltorta, Bolvir), a la riba dreta del riu Segre (Foto: Sara Aliaga)

B - Nucli que conserva restes de murs o acumulació de pedres.

Altejó (Ger): en alguna part es conserven murs de certa alçada.

Àvol (Coborriu de la Llosa): es conserva el topònim i es poden identificar alguns murs de factura senzilla.

Cardils, Cortils o *Vilatartera* (Nas): el lloc conserva el topònim i una paret, quasi podríem dir muralla de més dos metres d'amplada que delimita un espai on localitzem apilonaments de pedres.

Coma d'Ovella (la Molina): conserva murs que permeten identificar espais.

Envalls (Angostrina): per damunt d'on es troba l'església de Sant Martí d'Envalls es conserven restes de murs.

Sagramorta (la Molina): restes de murs i de l'església de Sant Vicenç; seria necessària una excavació arqueològica.

Sobirons (Talltendre): es conserva el topònim i en el lloc alguns murs escadussers.

Vidrola (Bellver de Cerdanya): es conserven els murs que permeten identificar el lloc de l'assentament.

Vilagrau (Urús): al lloc es conserven algunes restes d'acumulacions de pedres i murs escadussers.

Vilalta (Targassona): es conserva la planta de l'església de Sant Vicenç i restes de murs en una zona propera.

Vilavedra (Vall de l'Inglà): abandonat i cobert per successives esllavissades, l'excavació arqueològica de l'església, que conserva força les parets, ens ha permès dir que l'abandó es va produir aproximadament entre finals del segle XIV i principis del XV.

*Restes de murs de
l'antic poble d'Altajó
o el Tejó (Ger).
(Foto: Oriol Mercadal)*

C - Nucli identificat per la toponímia i/o per la documentació i per les referències orals, que conserva murs o parets i on s'identifiquen cases i un cert urbanisme.

Canals (Riu de Cerdanya): es conserven cases, abandonat el 1960.

Creu (Matamala): queden restes de murs i de la torre de defensa.

El Vilar d'Ovansa/Ovança (Montlluís): queden restes de la torre de defensa.

Escàs (Montellà): avui al lloc podem trobar corrals que conserven el topònim.

La Roca de Víllec (Víllec): es conserva alguna paret del castell i l'urbanisme del poblat emmurallat.

Montmalús (Ger): poble abandonat el 1969. Actualment té una casa «recuperada».

Nèfol (Bellver de Cerdanya): abandonat el 1975, avui està «reurbanitzat».

Niula (Ger): abandonat el 1970, destruït per una nova urbanització que conserva el nom.

Palmanill (Targassona): abandonat al segle XVIII, es conserven restes de cases.

Saltèguet (la Molina): prop del torrent del mateix nom es conserven restes de cases.

Sant Feliu (Llo): de l'antic nucli a dalt del turó resta l'església, en part arruïnada.

Sant Pere de Sedret (la Tor de Querol): es conserven parets de cases.

Vallserra/Vallsera (els Angles): resta en peus part de l'església i murs de factura molt rústega que permeten identificar els espais que configuraven el poble.

Canals (Riu de Cerdanya), abandonat el 1960.
(Foto: Emili Giménez)

D - Nucli on ha sobreviscut una casa, església o construcció (pot conservar el topònim).

Alf: Mas Ravetllat (All).

Barguja: Mas Barguja (Pont de Bar).

Callastre: Mas Callastres (Estavar).

Cardils/Narvils: Mas Narvils (Bellver).

Cortals: Mas Cortals (Travesseres).

Corts: Mas de Corts (Bellver).

Esconsa: Mas Esconsa (Montellà).

Embret/Ambret: Mas d'Ambret (Prullans).

La Llosa: Cal Jan, restes del castell i de la capella Mare de Déu dels Àngels de la Llosa (Lles de Cerdanya).

Navascort/Lavascort: Mas Navascort (Bellver).

Ovella: Corral d'Ovella (la Molina).

Pegueroles: Mas Sant Romà (Vall de Ridolaina).

Salit: Mas Salit (la Tor de Querol).

Saltèguet (la Molina): Pleta de Saltèguet.

Ses Cases: Mas Franco (Enveig).

Vilalta: Mas Vilalta (Targassona).

Conclusió

Aquest article posa de manifest la pèrdua d'un patrimoni històric, antropològic i etnològic, així com la necessitat d'una prospecció del territori exhaustiva i d'una recerca documental i arqueològica que permeti localitzar, concretar cronologies i causes d'abandó d'aquests pobles que un dia van «ser». Una recerca que ens apropi als seus habitants, que van ser els nostres avantpassats.

Bibliografia

Catalunya Romànica, vol. VII, *la Cerdanya, el Conflent*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995.

ALIAGA, Sara; i Oriol MERCADAL (2003). «Sant Martí i Sant Serni de Vilavedra (Bellver de Cerdanya, la Cerdanya)», *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000: Lleida, 30 de novembre, 1 i 2 de desembre de 2000*, Generalitat de Catalunya, p. 217-224.

ALIAGA, Sara; Gemma CABALLÉ; i Carme SUBIRANAS (2003). «El castell de Llívvia (la Cerdanya: resultat de les intervencions arqueològiques (1995-2000)», dins *Ceretània. Quaderns d'Estudis Ceretans*. 2001- 2003 (Puigcerdà), p. 191-203.

BADIE, Étienne (1986). «Histoire du Capcir et des Capcinois ou le long combat d'une communauté catalane», *Terra Nostra* (Prada), núm. 53-56, p. 383-385.

BASSEDA, Lluís (1990). «Toponymie Historique de Catalunya Nord», *Terra Nostra* (Prada), núm. 73-80.

BATLLE, Monique; i Raymond GUAL (1973). «*Fogatges Catalans. Capcir-Cerdanya-Conflent-Rosselló-Vallespir* (Recensements du XIe au XXe siècles)», *Terra Nostra* (Prada), núm. 11.

BLANCHON, Jean-Louis; Sebastià BOSOM; Oriol MERCADAL; i Martí SOLÉ (2004). *La Guia de tota la Cerdanya i el Capcir*. Barcelona: Sinopsis Disseny SL.

BOLÓS, Jordi (2013). «Paisatge històric, cartografia i societat a l'alta edat mitjana: l'exemple de la Cerdanya», *Poblament i Societat als Pirineus els darrers dos mil anys. VI. Territori i Societat: el paisatge històric*. Universitat de Lleida, p. 37-146.

BOUGAIN, Michel; i Annie BOUGAIN (2019). *Le partage de la Catalogne. Histoire Rocambolesque du Traité des Pyrénées 1658-1660*. Perpinyà: Trabucaire. Col. Història, núm. 26, p. 167-172.

Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Carta Arqueològica de la Cerdanya. Barcelona: Departament de Cultura. Direcció General del Patrimoni Cultural (2005).

FERNÁNDEZ TRABAL, Josep; i Antoni RIERA (2004). «La crisi econòmica i social al camp», dins Emili GIRALT (dir.). *Història Agrària dels Països Catalans*, vol. III. Barcelona, p. 119-179.

FORNS, Cristina; i Sebastià BOSOM (2009). *Catàleg de Pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

LÓPEZ PALOMEQUE, Francesc; Antoni F. TULLA; Rosa A. FELIP; i José M. SORIANO (1996). *Re-vitalització de pobles deshabitats del Pirineu*, vols. I i II. Barcelona: Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Direcció General de Planificació Territorial.

MARTÍ SANTJAUME, Jaume (1928). *Dietari de Puigcerdà, amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de la Vall de Ribes*. Lleida: Impremta Mariana.

MERCADAL, Oriol; i Martí SOLÉ (2016). «Filla d'un poble que no existeix», *Cadí-Pedraforca*, 21. Cassà de la Selva: Gavarres, p. 52-53.

MERCADAL, Oriol (coord.) (2017). *Patrimoni medieval de la Cerdanya i el Capcir*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor. Col. Camí Ral, núm. 39.

NOVELL, Antoni (1997). *Pagus Tollonensis fins al segle XII. Bellver de Cerdanya*. Ajuntament de Bellver.

OBIOLS, Lluís (2012). «El bandolerisme a la Cerdanya: algunes precisions (1526-1593)», *El bandolerisme a la Corona d'Aragó*, vol. I. Cabrera de Mar: Galerada, p. 185-222.

PONSICH, Pere (1980). «Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics «Països» de Rosselló-Vallespir-Conflent-Capcir-Cerdanya-Fenolledès», *Terra Nostra* (Prada), núm. 37, p. 131-165.

Recopilación de textos (2006). «Tratado entre España y Francia de límites. Enclave de Livia. Pueblos de Cerdeña», *Acuerdos Fronterizos con Portugal y Francia: Francia*, vol. II, tom. II - 1659-2002. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación, p. 581-590.

SALSAS, Albert (1899). *La Cerdagne Espagnole*. Perpinyà: Imprimerie-Librairie de l'Indépendent.

SANABRE, Josep (1960). *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*. Barcelona: Barcino, p. 88-90.

SOLÉ, Martí; i Oriol MERCADAL (2016). «A Niula, la gata hi miula», *Cadí-Pedraforca*, 21. Cassà de la Selva: Gavarres, p. 54-55.

VERGÉS, Oliver (2015). «La torre de Penya Cadell (Sant Romà), una fortificació del segle XIV construïda en el terme de Montellà?», *ERA Revista Cerdana de Recerca* (Puigcerdà), 1, p. 141-155.

VIGO, Salvador; i Xavier PUIG (1999). *La Cerdanya de finals del segle XVIII vista per Francisco de Zamora*. Tremp: Garsineu.

Notes

1. Sara ALIAGA i Oriol MERCADAL (2003), «Sant Martí i Sant Serni de Vilavedra (Bellver de Cerdanya, la Cerdanya)», p. 217-224.
2. Francesc LÓPEZ PALOMEQUE, *et al.* (1996), *Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu*, vol. I i vol. II, p. 211-260.
3. *Recopilación de textos* (2006), «Tratado entre España y Francia de límites. Enclave de Livia. Pueblos de Cerdaña».